

Богдан Ференс,
аспірант,
Дипломатична академія України при МЗС України

ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ТА ЄС

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі формування політичного простору сучасної України та Європейського Союзу. Визначено поняття «політичний простір» і його застосування в сучасній політичній науці, проаналізовано основні тенденції та зв'язки, які безпосередньо впливають на процес інтеграції політичної системи України у політичний простір ЄС, зосереджено увагу на важливості міжпартійного співробітництва у процесі євроінтеграції.

Ключові слова: політичний простір, Європейський Союз, політична система, транснаціоналізм, політичні партії, інтеграція.

Відносини між Україною та Європейським Союзом протягом двох десятиріч розвивалися з різною динамікою. Фактори, які визначали і продовжують впливати на цей процес, стосуються як внутрішньополітичної ситуації в країнах ЄС та України, так і геополітичних трансформацій, пов'язаних з прискореним процесом глобалізації.

Усталеною практикою визначення взаємозв'язків між двома партнерами є застосування терміну «інтеграція». Саме таке формулювання часто використовується і означає процес зближення, об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле. Необхідною умовою цього процесу є утворення взаємозв'язків на різних рівнях.

Саме шляхом побудови, в першу чергу, економічних, а вже в подальшому політичних зв'язків, було засновано Європейське об'єднання

вугілля та сталі, яке після десятиліть розширення набуло форми та атрибутів сучасного Європейського Союзу.

Існує достатня кількість наукових досліджень, які в основному зосереджуються на аналізі процесу європейської інтеграції України, особливо в контексті інституційної складової. Однак, актуальність даної роботи визначається саме необхідністю більш детального аналізу політичної інтеграції, яка у підсумку покликана сформувати спільний політичний простір між Україною та ЄС. Особливої уваги в цьому контексті заслуговують політичні партії, які є провідниками та основними суб'єктами політичної системи України та ЄС.

Отже, розпочнемо з визначення такого поняття як «політичний простір» і його застосування в сучасній політичній науці, а також ролі політичних партій у цьому контексті. Увага до вивчення зазначених процесів та тенденцій частково приділялася вітчизняними та зарубіжними фахівцями. Зокрема, теоретичні аспекти щодо ролі політичних партій і політичних систем знаходять висвітлення в роботах М. Дюверже, Р. Катца, П. Майєра, Р. Міхельса, М. Острогорського, С. Ліпсета, А. Лійпхарта, С. Роккана та Дж. Сарторі. У російській політології цією проблематикою безпосередньо займаються О. Карінцев та Ю. Клочкова. Висвітлення питань, пов'язаних з визначенням характеристик політичного простору, знаходить своє відображення у працях Н. Косолапова, Е. Громогласова. Дослідженню питань теоретико-методичних та прикладних аспектів зазначеної теми також приділяли увагу А. Мельвіль та С. Хантінгтон.

На думку Н. Косолапова, поняття простору досить часто використовується в суспільних науках з метою аналізу політичних процесів, які характеризують розвиток суспільства. У найширшому плані воно передбачає інтерсуб'єктивність реальності, яка усвідомлено вибудовується людьми, які мають деяку спільність (елітну та / або масову), відповідно до послідовної системи уявлень [2, с. 4]. У рамках цієї спільноти відбувається їх взаємодія, існує і відтворюється соціальна практика. Усвідомлення просторів

як явища і звернення до цієї категорії пов'язане з ускладненою функціональною та соціальною структурою сучасного суспільства.

С. Стрежнев у своїй праці «Транснациональные политические пространства: явление и практика» визначає, що політичний простір як різновид простору суспільного – це, насамперед, сукупність політичних правил і інститутів, яким підпорядковує своє життя певне людське співтовариство. Зв'язки між людьми і політичними інститутами в рамках єдиного політичного простору продиктовані принципами, нормами та цінностями. Цілі людської діяльності відображають притаманні саме йому смисли, значення і розуміння [4, с . 4].

Політичний простір в конкретних випадках буває обмеженим (вузьким), нещільним, сильно розрідженим або неоднорідним, але, за своєю природою, він не може бути неструктурованим, іншими словами, – цей простір завжди інституціоналізований і функціонує на постійній, практично повсякденній основі. Термін «політичний простір» корисний при обговоренні можливостей і впливу в рамках (національної) політичної системи акторів різної природи (центральні і регіональні влади, господарюючі суб'єкти, групи інтересів, громадські об'єднання).

Для більш легкого сприйняття поняття простору в політичній науці часто асоціюють з поняттям території, що визначає прив'язку до певної локалізації. Однак, якщо взяти для прикладу Європейський Союз, то поширення повноважень владних інституцій, які стосуються виконання певних суспільних завдань, як наприклад визначення економічної та соціальної політики співтовариства, визначаються, в першу чергу, не так територією, як функціональними особливостями та юрисдикцією.

Формування політичного простору Європейського Союзу потребує окремого, більш ґрунтовного, наукового дослідження. Це досить складна та неоднорідна політична система, яка включає в себе як національні особливості функціонування політичних партій, так і наднаціональні інституційні утворення, які покликані забезпечувати життєдіяльність

співтовариства та визначати рівень обмеження суверенітету держав-членів ЄС.

Вищезазначене розуміння політичного простору частково пояснюється транснаціоналізмом, – напрямком в теорії міжнародних відносин, який характеризується просторовим виміром та бере свій початок з розробок американських науковців Р. Кеохейна та Дж. Найя. Саме вони визначали інтеграційні процеси як поле взаємодії не лише держав, а й недержавних акторів та наднаціональних утворень [5, с. 148]. Варто зазначити про критику по відношенню до таких визначень зі сторони нео-реалістів, які вбачали лише першочергову роль державного утворення у процесі забезпечення найважливіших політичних, економічних та соціально-культурних потреб суспільства.

Однак, з плином часу та під тиском структурних глобалізаційних процесів, які набули прискорених темпів у останню декаду, все більше експертів підкреслюють про важливість визначення та ґрунтовного розуміння такого феномену як транснаціоналізація. Часто таке застосування використовується під час аналізу сучасних тенденцій розвитку Європейського Союзу та інших регіональних та субрегіональних утворень, як наприклад формат Східного партнерства, в якому окрім України перебуває ще п'ять країн. Звичайно, це не найкращий приклад інтеграції, зважаючи на досить невтішні результати існування ініціативи, яка бере свій початок з 2009 року. Але зазначена ініціатива є діючим форматом і саме Європейський Союз наразі працює над реформуванням Східного партнерства. Ініціатори, а це Швеція і Польща, з самого початку закладали поступову інтеграцію країн-членів Східного партнерства у європейський політичний простір. Яскравим доказом такого твердження є заснування Парламентської асамблеї ЄВРОНЕСТ, яка складається на 50 % з депутатів Європейського Парламенту та на інші 50% з депутатів національних парламентів країн СхП. Саме такий формат поєднує інструменти як інституційної, так і політичної інтеграції.

Варто також зазначити про основні характеристики формування політичного простору України, який з моменту здобуття незалежності перебуває у складному та багатогранному процесі становлення. Успадкована адміністративно-функціональна модель управління накладала певний відбиток на розвиток політичних інститутів та громадянського суспільства. Відсутність необхідного досвіду та стратегічного бачення у контексті проведення соціально-економічної та політичної трансформації дозволили фінансово-промисловим групам вмонтуватися у політичну систему України [3, с. 17].

Ця система на різних етапах її формування постійно піддавалася впливу зовнішніх імпульсів, які видозмінювали її архітектуру відповідно до забезпечення своїх інтересів. На думку Дж. Андерсона, унікальність політичної системи України характеризується притаманними їй формами ведення політичної боротьби з метою здобуття влади. Вони досить часто відмінні від існуючих традицій у демократичних суспільствах, коли є зрозумілими та усталеними правила гри, за якими і вимірюють рівень політичного плюралізму.

Нерозвиненість вказаних елементів, а в деяких випадках їх повне ігнорування з боку політичних гравців негативно впливає на весь процес державотворення у сучасних його вимірах. Деформації у політичній системі пояснюються її «перехідним періодом». Його прояви мають наслідки не тільки у діяльності урядових, але і новостворених політичних структурах, які досить швидко чисельно заповнили політичний простір України. З одного боку, кількісні показники партій начебто говорять про пристойний рівень плюралізму. З іншого, – за ідеологічними спрямуваннями вони ніяк не кореспондуються з класичним поділом на лівих, правих та центристів, хоча більшість з них себе саме так називають.

Отже, якщо спробувати порівняти політичний простір Європейського Союзу та України, варто зазначити про серйозну асиметрію, яка визначається специфікою історичного становлення та розрізненими характеристиками

основних суб'єктів. Однак, спробуємо зосередитися на визначенні основних рушійних сил, які покликані адаптувати та поступово інтегрувати політичний простір України до ЄС.

Якщо йде мова про процес поглибленої інтеграції, імплементацію Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про асоціацію), формування поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі. – оновна увага прикута до державних інституцій на рівні ЄС та України, які несуть відповідальність за вказаний процес. І часто, саме від результативності їхньої роботи залежить рівень успішності зближення та адаптація, в першу чергу, законодавства, норм, стандартів та умов, відповідно до яких відбувається процес конвергенції (зближення). Однак, часто дослідники зупиняються лише на аналізі інституційної кооперації, даючи оцінку проведеним зустрічам на офіційному рівні, двостороннім самітам, засіданням Комітету та Ради асоціації, прийнятим за результатами документам. Дійсно, саме в них можна віднайти імпульси, які визначають наскільки Україна наблизилась до Європейського Співтовариства.

Але існує інший вимір інтеграції, який, на думку автора, є ключовим у процесі формування спільного політичного простору України та ЄС. Саме у ньому основну роль відіграють політичні партії. У демократичних суспільствах політичні партії покликані забезпечувати зв'язок громадян з інститутами влади, відстоювати інтереси певного суспільного прошарку населення, впливати на вирішення проблем, пов'язаних з сучасними викликами, такими як тероризм, конфліктогенність, міграція, диспропорція економічного зростання різних країн ті ін. [1, с. 225].

Звичайно, проводячи порівняльний аналіз формування політичної системи України та ЄС, можна констатувати про серйозні відмінні характеристики. Перш за все, в Європейському Союзі сформувалася та функціонує унікальна партійна система, яка включає транснаціональний та

наднаціональний рівень. Вона характеризується існуванням різних форм взаємодії інституційних структур, правил, норм, звичаїв та політичних традицій. Ця партійна система формувалася протягом тривалого часу під дією різних факторів і в основному прямо-пропорційно залежала від розвитку Європейського Союзу.

П. Байковський пропонує певну періодизацію, відповідно до якої, етап становлення загальноєвропейських партій припадає на 1945 – сер. 1970-х рр., етап поглиблення співпраці та активного утворення транснаціональних партійних структур – сер. 1970-х – поч. 1990-х рр.), та постмаастрихтський етап переходу до функціонування наднаціональних партійних структур загальноєвропейського масштабу.

Ще однією відмінною рисою є ідеологічний розподіл та міжпартійна конкуренція правих, лівих та центристів. Хоча, варто відзначити, що сучасні тенденції поступово нівелюють таку жорстку категоризацію, так як виникає певна подібність партійних програм і методів досягнення визначених цілей. Окремої уваги заслуговує загрозлива тенденція до зростання підтримки популістських партій у багатьох країнах-членах ЄС.

Структурно партійна система ЄС складається з національних партій, наднаціональних партій і фракційних груп в Європейському Парламенті. Для запропонованого дослідження цікавим є визначення механізмів впливу політичних партій на процеси прийняття рішень в ЄС. Шляхом участі у загальноєвропейських виборах, що у підсумку дає змогу партіям бути представленими у Європейському Парламенті, відбувається вплив на формування та діяльність Європейської комісії. Також існує опосередкована партійна присутність у Раді ЄС та Європейській Раді. Допоміжними елементами функціонування та розширення політичного простору є різноманітні фонди, які ідеологічно близькі до політичних партій. Саме вони, як неурядові організації, яскраво ілюструють транснаціоналізацію в дії. Наприклад, такі міжнародні фонди як Фонд ім. Фрідріха Еберта та Фонд

Конрада Аденауера визначають сферу своєї діяльності далеко за межами Німеччини та Європейського Союзу.

Представництва зазначених фондів є і в Україні, що підкреслює залучення нашої політичної системи у процес інтеграції. Її досить важко класифікувати за звичним ідеологічним принципом, так як в Україні не в повній мірі сформований запит як суспільством, так і політиками, на ідеологію. Тому, вбачається доцільним використати дещо інший метод класифікації, відповідно до якого виокремлення політичних партій відбувається за наступними типами: 1) ідеологізовані партії; 2) партії вождиського типу; 3) номенклатурні або бюрократичні партії. Варто зазначити, що найчастіше зустрічаються змішані типи партій. Тобто, ідеологізовані партії часто також мають атрибути партій вождиського типу, так само як і номенклатурні. Для прикладу, візьмемо партію Свобода, яку можна віднести до ідеологізованих партій (мається на увазі, що ідеологія є системоутворюючим елементом), однак їй також характерна ознака партії вождиського типу. До партії номенклатурного (бюрократичного) типу, наприклад, можна віднести колишню СДПУ(о) або Партію регіонів.

Окремо потребує розгляду вплив фінансово-політичних на формування політичного простору України та зрілість демократії. Характерно, що з розвитком та трансформацією демократичних інститутів, укріплювалися і позиції олігархів. Суспільство мовчазною згодою прийняло таку модель функціонування політичного простору та розвитку держави загалом.

Незважаючи на цілий ряд відмінностей у політичних традиціях України та Європейського Союзу, все ж таки, вбачається доцільним визначити важливість функціонування та кооперації політичних партій. Станом на сьогодні, існує співпраця між Європейською народною партією та більшістю основних політичних партій України (БПП, Батьківщина, Народний фронт). ЄНП (англ. European People's Party, EPP) – об'єднана загальноєвропейська політична партія, котра поєднує окремі національні християнсько-

демократичні та консервативні партії. Чисельно найбільше загальноєвропейське партійне об'єднання. Заснована в 1976 р.

Інше найбільше наднаціональне утворення, Партія європейських соціалістів, офіційно не має партнера в Україні, однак підтримує контакти з наближеними рухами та організаціями, які сповідують принципи соціал-демократії. ПЄС (англ. Party of European Socialists) – європейська партія, що складається з 33 соціалістичних, соціал-демократичних і робітничих партій з країн-членів Євросоюзу та Норвегії.

Саме шляхом, в першу чергу, політичних консультацій відбувається ухвалення необхідних важливих рішень на рівні ЄС та України, які в подальшому слугують поглибленню або послабленню інтеграції та конвергенції політичного простору.

Повернемося до міжпарламентського формату ЄВРОНЕСТ. Зазвичай, напередодні засідань постійних комітетів та парламентської асамблеї відбуваються консультації політичних груп ЄП та національних парламентів країн-учасниць СхП. Також постійні двосторонні візити в Україну на рівні депутатів Європарламенту майже завжди супроводжуються консультантами з політичних груп, які визначають і часто впливають на позицію євродепутатів щодо прийняття подальших рішень.

Резюмуючи, з огляду на зазначене, проблематика визначення ролі політичних партій у формуванні спільного політичного простору Європейського Союзу та України потребує подальшого вивчення. Незважаючи на транзитивний стан та недосконалість формування політичної системи України варто поглиблювати співпрацю на рівні політичних партій. Така кооперація буде позитивно впливати, в першу чергу, на становлення та трансформацію партійної системи України, яка має керуватися ідеологічними орієнтирами та відстоювати інтереси своїх виборців, а не фінансово-промислових груп. Саме європейський досвід побудови та функціонування партійної системи є необхідним для зміни підходів у процесі державного управління та виробленні подальших стратегій інтеграції.

Надзвичайно важливо створювати та втілювати в реальність нові тренди політичної культури. Такий процес розрахований на довгострокову перспективу, однак, саме його практичне втілення прискорить трансформацію політичного простору України в контексті подальшої демократизації.

Список використаних джерел та літератури

1. Байковський П. Б. Загальноєвропейські партії в політичній системі Європейського Союзу / П. Б. Байковський // Історико – політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. статей. – 2009. – Т. 19 – 20. – С. 224–228.
2. Косолапов Н. А. Глобализация: территориально-пространственный аспект / Н. А. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения (МЭиМО). – 2005. – № 6. – С. 3–13.
3. Лановий В. Олігархат vs вільне підприємництво / В. Лановий // Український тиждень. – 2012. – № 49. – С. 16–17.
4. Стрежнев С. Транснациональные политические пространства: явление и практика / С. Стрежнев. – М., 2011. – 376 с.
5. Цыганков П. А. «Транснационализм в науке о науке в международных отношениях: вклад Д. Ная, и Р. Кохейна» / П. А. Цыганков // Теория международных отношений: Хрестоматия. / Сост., науч. ред. и коммент. П. А. Цыганкова. – М.: Гардарики, 2002. – С. 147–151.
6. Albert M. Translational Political Spaces: Agents – Structures – Encounters (History of Political communication) / M. Albert, G. Bluhm, J. Walter, J. Helmig. – Frankfurt, New York: Campus Verlag, 2009.
7. Anderson J. Transnational Democracy: Political Spaces and Border Crossings / J. Anderson. – London, New York: Routledge, 2002. – 254 p.
8. Keohane R. O. Power and Governance in a Partially Globalized World / R. O. Keohane. – London, New York: Routledge, 2002. – 298 p.

9. Linz J. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe / J. Linz, A. Stepan. – Baltimore: The John Hopkins University Press, 1996. – 479 p.
10. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським [...] Верховна Рада України; Закон від 16.09.2014 № 1678-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/1678-18>.
11. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [...] Україна, ЄС, Бельгія [...]; Угода, Протокол, Міжнародний документ від 14.06.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

PROBLEMATICS OF FORMING THE POLITICAL SPACE OF UKRAINE AND THE EU

***Abstract.** The article is devoted to the issue of political space forming of contemporary Ukraine and European Union. The paper proposes a new classification of the political parties which are represented in Ukraine.*

It was determined by using different types of analysis the concept of "policy space" and its application in contemporary political science, main trends and relationships that directly affect the integration of Ukraine's political system into the EU political space, importance of inter-party cooperation in the process of European integration.

***Keywords:** political space, the European Union, political system, transnationalism, political parties, integration.*

ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА УКРАИНЫ И ЕС

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме формирования политического пространства современной Украины и Европейского Союза. Определено понятие «политическое пространство» и его применение в современной политической науке, проанализированы основные тенденции и связи, которые непосредственно влияют на процесс интеграции политической системы Украины в политическое пространство ЕС, сосредоточено внимание важности межпартийного сотрудничества в процессе евроинтеграции.

Ключевые слова: политическое пространство, Европейский Союз, политическая система, транснационализм, политические партии, интеграция.